

МІЖВІКОВА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ В УЧНЯ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Борисюк М. О.

Комунальний заклад «Полтавська загальноосвітня школа
I-III ступенів № 25 Полтавської міської ради Полтавської області»

Чернов А. А.

Комунальний заклад «Полтавська загальноосвітня школа
I-III ступенів № 25 Полтавської міської ради Полтавської області»
chernovpsychologist@ukr.net

Практика шкільного психолога потребує простих та водночас ефективних методів формуючого впливу на різні вікові групи школярів. Ідеальний метод для шкільних умов – це той метод, який не потребує багато часу, охоплює якнайбільшу групу учнів, самими школярами сприймається як звичайна частина шкільного життя. У звичайних умовах молодша школа штучно розділена з середньою, і учні майже не взаємодіють, винятки можливі лише, якщо вони перебувають у родинних зв'язках. Така ситуація призводить до того, що вікові групи спілкуються між собою, не маючи досвіду міжвікового спілкування. Але саме міжвікове спілкування може послужити каталізатором розвитку емпатії в підлітків, оскільки молодший школяр на шляху своєї адаптації до умов загальноосвітньої школи потребує посиленої уваги та емоційної підтримки, яку може надати молодшому школяреві підліток, внаслідок чого в нього сформується емпатійне ставлення до іншого. Метою запропонованого нариса є теоретичне обґрунтування міжвікової взаємодії між підлітком та молодшим школярем як важливої передумови для розвитку емпатії дитини підліткового віку.

Емпатію як психологічний феномен розглядали такі вчені: В. Бойко, О. Ваврин, Т. Гарилова, Л. Журавльова, Л. Ключек, Т. Ліппс, К. Роджерс, А. Сопіков, Н. Саджевеладзе, Т. Тітченер. Суть терміна «емпатія» полягає в співпереживанні та позараціональному пізнанні людиною внутрішнього світу іншого, емоційній чутливості та здатності людини до емоційного відгуку, співчуття, співпереживання, розуміння внутрішнього стану іншого [2]. Механізм емпатії полягає в децентрації. Децентрація – це механізм подолання егоцентризму особистості, що полягає в зміні погляду, позиції суб'єкта в результаті зіткнення, зіставлення й інтеграції з позиціями, відмінними від власних. Н. І. Сарджвеладзе виділяє такі механізми емпатії, як зараження та ідентифікацію [3]. Наголосимо на тому, що пусковим механізмом емпатії є ставлення індивіда до іншого. Тому формування емпатії в учня підліткового віку доцільно розглядати з позиції теорії ставлення. Оскільки в структуру ставлення входять три компоненти: емоційний, когнітивний та поведінковий, що дає змогу теоретично обґрунтувати емпатійне ставлення підлітка до молодшого школяра,

то саме таку структуру ми приймаємо в розгляді за основу [4]. Взаємодія між учнем підліткового віку та молодшим школярем ґрунтується на позиціях наставництва старшого учня над молодшим, оскільки учень підліткового віку вже пройшов період адаптації до шкільних умов та має певний багаж шкільного життя. Така штучно створена соціальна ситуація взаємодії між вище названими віковими групами ставить учня підліткового віку на позицію дорослого та більш компетентного учня, якщо порівнювати життєвий досвід підлітка і молодшого школяра. Побутовою мовою підліток для молодшого школяра стає «старшим братом», така нова соціальна роль накладає на нього певну відповідальність за долю молодшого учня. Важливою особливістю підліткового віку є наявність референтних груп однолітків, висока конформність від думки членів референтної групи та підвищена тривожність внаслідок чутливості як до зовнішніх впливів, так і до внутрішніх станів. Якщо вище описане узагальнити, то виходить, що підліток відчуває певний тиск суспільства на себе який може мати як реальний так і уявний характер. Ситуація наставництва знімає цей тиск, молодший школяр сприймає підлітка як компетентну особу, що повинна йому допомогти розібратися у всіх тонкощах шкільного життя. Важливим моментом змодельованої ситуації є те, що вона може проводитися тільки в контрольованому середовищі та під наглядом педагогічного персоналу.

Взаємодія між молодшим школярем запускає вищезгадані механізми емпатії. Структура ідентифікації як механізму емпатії включає в себе проєкцію та інтроекцію. Проєкція – це наділення підлітком молодшого школяра своїми рисами. Зауважимо, що у випадку формуючого експерименту вищеназваний механізм потребує штучного стимулювання. Учня підліткового віку просять згадати свою молодшу школу, складнощі, з яким він у ній зіткнувся, як він себе відчував, уперше прийшовши до школи. Апелювання до досвіду учня підліткового віку підштовхує його до формування ментального образу молодшого школяра у своїй свідомості. Звичайно, що матеріалом для створення такого образу служить особистий досвід підлітка, тому образ виходить далекий від реальності. Наступним етапом є запуск інтроекції. Інтроекція – це пошук та зіставлення спільного зі своїми вподобаннями, переконаннями та цінностями підлітка та молодшого школяра. Відправною точкою для запуску інтроекції служила спеціально організована зустріч підлітків та молодших школярів, під час якої учні обговорювали мобільні ігри та власні уподобання щодо них, підлітки мали змогу порівняти власні інтереси з інтересами молодшого школяра. Закономірно, що під час цих зустрічей учні могли ближче познайомитись один з одним. Тематика розмови була запропонована психологом, але, звичайно, мета цих зустрічей не полягала в тому, щоб обговорити «мобільний гейменг», а основним завданням для дітей було знайти спільні вподобання.

Окремим пунктом ми виділяємо механізм емоційного зараження, розглядати та описувати який ми будемо у зв'язку з штучно створеним соціальним контекстом. Приклади впливу соціального контексту на поведінку окремо взятого індивіда описані в класичній праці з соціальної психології [1].

Так, учитель молодших класів за попередньою домовленістю з практичним психологом повідомив молодшим школярам, що сьогодні допомагати їм збирати форму для фізкультури будуть учні 6-го класу. Учням 6-го класу практичний психолог повідомив, що молодші школярі 1-шого класу потребують їхньої уваги та допомоги. Таким чином, був штучно сконструйований соціальний контекст взаємодії між віковими групами. Унаслідок нової соціальної ситуації в молодших учнів виникла зацікавленість буденною шкільною ситуацією, проявом якої ми вважаємо підвищену увагу та організованість у вчинках та діях. Учні 6-го класу відчували себе «героями», що призвело до зниження звичайного для них нігілізму у сприйнятті учбових та виховних завдань. Так ми констатували те, що відбулося взаємне зараження інтересом до виконання спільної діяльності, хоча завдання носило буденний та цілком побутовий характер.

Отже, емпатія як психологічний феномен може ефективно розвивається у взаємодії між учнями різних вікових груп. Для її ефективного формування практичному психологу необхідно створювати штучний соціальний контекст, у якому вищезазначені вікові групи будуть почувати себе комфортно. Розглянуті механізми емпатії – зараження та ідентифікація (проекція та інтроекція) – можуть бути штучно стимульовані за допомогою психологічних вправ та вище згаданому соціальному контексту. Під час організації спільної роботи в міжвікових групах важливо враховувати психологічні особливості віку учасників. Так, для підлітка важливим моментом взаємодії є те, що вона опосередковано підкреслює його вмілість та дорослість. Для молодшого школяра важливим моментом є той, що в підлітку він бачить «дорослого» друга та помічника.

Список використаних джерел:

1. Милгрем С. Эксперименты в социальной психологии / С. Милгрем. – СПб.: Питер, 2000. – 336 с.
2. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник : Навч. посіб. / Ю. О. Приходько, В. І. Юрченко. – К.: Каравела, 2012. – С. 191–193.
3. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. Структурные стороны системы «личность – социальный мир» [Электронный ресурс] / Н. И. Сарджвеладзе. – Режим доступа: [http://psyperm.narod. ru/K4_3.htm](http://psyperm.narod.ru/K4_3.htm).
4. Чернов А. Генези трьохкомпонентної структури ставлень від народження до молодшого шкільного віку / А. Чернов // Науковий вісник Херсонського державного університету – № 5. – Херсон. – 2017. – С. 125–131.